

Türkiye Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması

1925

Millî Mücadele döneminde Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerinde dostluk ve karşılıklı dayanışmanın esas alındığı göze çarpmaktadır. Esasında dönemin tarihî şartları dikkate alındığında bu yakınlaşmanın bir zaruret olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim ortak düşman görünüşte “batı emperyalizmi”ydi. Sovyet Rusya Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hareketi maddî ve manevî açıdan desteklemiş ve bu desteğin bir sonucu olarak iki taraf arasında 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması imzalanmıştı. İlerleyen süreçte Anadolu’daki bağımsızlık hareketi kazanılmış ve batılı devletlerle Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, bağımsız bir Türkiye’nin varlığı herkese tanıtılmıştı. Mustafa Kemal Paşa bundan sonra genç Türkiye’nin izleyeceği dış politikayı ulusal egemenlik, ulusal bütünlük, yurttta ve dünyada barış esasları üzerine inşa etmek niyetindeydi. 1923 sonrasında Türk - Sovyet ilişkileri Lozan’dan geriye kalan meselelerin çözümünde Batılı devletlerin Türkiye’ye karşı davranışlarının etkisi altında şekillenmiştir. Lozan’daki barış görüşmelerinde çözüme kavuşturulamayan en önemli mesele Musul’un geleceği ile ilgiliydi. Mesele ileride yine görüşme yoluyla halledilmek üzere ertelenmişti. 1924 yılı içinde Türkiye ile İngiltere arasında Musul’la ilgili birtakım görüşmeler yapıldıysa da, bir çözüm yolu bulunamadı. Lozan Antlaşması’nın ilgili hükmü ise çözümsüzlük durumunda meselenin Milletler Cemiyetine taşınmasını öngörüyordu. Türkiye tümüyle İngiltere kontrolündeki bu cemiyetten kendi lehine bir karar çıkmayacağı hususunda kısa süreli bir tereddüt yaşasa da, nihayetinde bu hükmü kabul etmek zorunda kaldı. Konu 1924 yılı Eylül’ünde Milletler Cemiyeti Konseyinde görüşülmeye başlandı. Konsey öncelikle bir Türkiye-Irak geçici sınırı belirledi ve ardından meseleyi ilgili devletlerin de katılacağı uluslararası bir komisyona havale etti. Söz konusu komisyon Musul bölgesinin İngiltere mandası altında Irak’ın bir parçası olarak kabul edilmesi hususunda bir karar aldı. Geline nokta mesele tümüyle İngiltere’nin istekleri doğrultusunda çözümlenmiş oluyordu. Dolayısıyla Türkiye doğal olarak bu kararı tanımadı. Bu arada 1924 yılında Mussolini liderliğindeki İtalya’nın Anadolu’yu kendi hayat alanı olarak nitelemesi karşısında Türkiye kendine denge unsuru olabilecek bir devlet arayışına girdi. İşte tüm bu gelişmeler Türkiye’yi Sovyet Rusya’ya itiyordu. Buna karşılık savaş sonrasında galip devletlerin Almanya’yı kendi yanlarına çekerek Sovyet Rusya’yı izole etme politikaları da, Sovyetleri Türkiye’ye yaklaştırıyordu. Sovyet Rusya 1917 yılından ve özellikle de 1921-1922’den sonra etrafını çevreleyen kapitalist bloğu yıkmak için dış politikasında iki ana ilke belirlemişti. İlki kendi komşuları ile iyi ilişkiler tesis etmek, diğeri ise mümkün olduğu kadar Almanya’yı batı ülkelerinden uzak tutmaktı. Nitekim Sovyetler bu esaslar doğrultusunda öncelikle 1921 yılında komşularıyla dostluk ve barış antlaşmaları imzalamış ve iyi ilişkiler tesis etmişti. Ancak dış politikasının ikinci ana eksenini oluşturan Almanya’yı batılı devletlerden ayırmak politikasını uygulamada ise başarı gösterememiştir. Sovyetler Birliği ile batılı ülkeler arasındaki ticarî ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla toplanan 1922 Cenova Konferansı sırasında Sovyetler, Almanya ile gizli bir takım görüşmeler yapmış ve neticesinde 16 Nisan 1922’de Rapallo Antlaşması imzalamıştı. Ancak 1924 yılına gelindiğinde Avrupa’da siyasi dengeler değişmeye başlamıştı. Fransa ile Almanya arasındaki tarihsel düşmanlığa sebep olan Ruhr meselesi Fransa’nın istekleri doğrultusunda çözümlenmiş, dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşama eğilimine girmişti. İşte böyle bir ortamda, 1925 Şubatı’nda Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya arasında bir saldırmazlık anlaşması için görüşmeler başladı. Nihayetinde 16 Ekim 1925’te İsviçre’de Locarno’da, Locarno Antlaşması adını alan belgeler Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalandı. Bu belgelerden ilki Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmış olup, Almanya ile

Fransa ve Almanya ile Belçika arasındaki sınırların kesinliği üzerineydi. Dolayısıyla bu antlaşma sayesinde Almanya ile diğer Avrupa ülkeleri arasındaki sınırlar garanti altına alınmış olurken, aynı zamanda Almanya tekrar Avrupa milletlerarası iş birliği sisteminin içine dâhil edildi. Tüm bu gelişmeler yukarıda da ifade edilen Sovyet dış politikasının ikinci önemli hedefini ters yüz ediyor, Almanya'yı Sovyetler Birliği'nden uzaklaştırıyordu. Bu durumda Sovyetler Locarno sistemi ile oluşan bu yeni gruplaşmayı kendine yöneltilmiş bir hareket olarak değerlendirdi. İşte tam bu noktada bir yanda Locarno sistemi, diğer yanda Milletler Cemiyetinin yanlı tutumu ile İtalyan tehdidi, Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni yakınlaştırdı. Birbirinin benzeri koşulları içinde bulunan bu iki komşu ülke, Milletler Cemiyetinin Türkiye aleyhindeki Musul kararının ertesi günü, 17 Aralık 1925'te Paris'te "Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması"nı imzaladılar. Sovyet Dışişleri Komiseri Georgiy Vasilyeviç Çiçerin ile Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey arasında imza edilen bu antlaşma üç madde ve buna ekli üç protokolden oluşuyordu. Birinci maddeye göre, akit taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğeri tarafsız kalacağını taahhüt ediyordu. İkinci maddeye göre taraflardan hiçbiri diğere karşı saldırı hareketinde bulunmayacak, diğere devletlerle karşı tarafa yöneltilmiş bir ittifak veya siyasi mahiyette bir anlaşma yapmayacak, diğere devletler tarafından girilmiş düşmanca bir harekete katılmayacaktı. Bu madde diğere bir ifadeyle taraflara tam bir saldırmazlık yükümü getiriyordu. Üçüncü maddeye göre ise, üç yıl için imzalanan bu antlaşma söz konusu sürenin sona ermesinden altı ay evvel bir tarafça feshedilmedikçe bir yıl uzatılmış sayılacaktı. Antlaşmaya ekli ilk protokol, tarafsızlık ve saldırmazlık yükümlülüklerinin dışında tarafların öteki devletlerle her türlü ilişkilerinde serbestliğe sahip olacağını belirtmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla bu ilk protokol daha çok Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında bir ölçüde hareket serbestliğini sürdürebilmek isteğinin bir ifadesiydi. İkinci ekli protokole göre ise taraflar birbirlerine karşı -ikinci maddede öngörülen siyasal antlaşmalar gibi- parasal ve ekonomik anlaşmalara da katılmayacaklardı. Üçüncü ekli protokol, taraflar arasında çıkabilecek ve diplomasi yoluyla çözümlenemeyecek olan anlaşmazlıkların çözümü için tarafların görüşmelere girişmesi esasını içeriyordu. Antlaşma ve ekli protokollerden başka bir de Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Bey'e sunduğu gizli bir mektup vardır. Çiçerin söz konusu mektupta, taraflardan birinin üçüncü bir ya da birkaç devletle savaş içine girmesi durumunda aralarındaki ilişkilere 1921 Moskova Antlaşması'nın temel olacağını ifade etmekteydi. Mektup tek taraflı olarak Sovyetler tarafından verilmişti. Dolayısıyla o sırada Musul meselesi nedeniyle Türkiye İngiltere ilişkilerinin gergin olduğu ve bu konuda İngiltere'yi destekleyen Mussolini İtalyası'nın Anadolu'yu kendine hayat sahası olarak nitelediği düşünülürse, mektubu Türkiye'nin Sovyetlerden elde ettiği bir güvence olarak görmek mümkündür. Çünkü Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya Musul'un da içinde bulunduğu Misak-ı Millî sınırlarını tanıdığını ve bu hususta Türkiye'ye siyasî destek vereceğini taahhüt etmişti. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Avrupa'daki siyasi atmosferin kendi aleyhine olduğu bir ortamda Sovyetler Birliği'nin desteğini talep etmiş, Sovyetler de söz konusu mektupla sadece siyasi yönden destek verebileceklerini ifade etmiştir. Bu mektubun gizli tutulmasını ise İngiltere'yi kıskırtmamak amacına yönelik bir eylem olarak düşünmek mümkündür. Antlaşma, onay belgeleri 29 Haziran 1926 günü İstanbul'da Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Bey ile Sovyet Büyükelçisi Souritz arasında teati edilerek yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma özellikle Sovyetler'de memnuniyetle karşılanmış, antlaşmanın taraflara kazanımı Sovyet Dışişleri Komiseri Yardımcısı Litvinov tarafından 24 Aralık 1925'te Pravda gazetesine şu şekilde açıklanmıştır: *"Bu antlaşma hiçbir devlete müteveccih değildir; tamamen barışçı maksatlarla imzalanmıştır. Milletler Cemiyeti ve Locarno Antlaşmaları ile barış korunmamaktadır; ancak bu gibi tedbirler savaşa engel olabilir..."* Bu antlaşma Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Karahan'ın ziyareti sırasında, 17 Aralık 1929'da yenilenmiş ve yine muhtelif yenilemelerle 1945 Martı'nda Sovyetler Birliği tarafından feshedilinceye kadar yürürlükte kalmıştır. Netice itibarıyla 17 Aralık 1925 tarihli bu antlaşma Musul meselesi nedeniyle yapılan dayatmaya ve İtalyan tehdidine karşı

Türkiye'nin bir denge arama çabası olarak nitelenebilir. Bu yönüyle antlaşmayı Atatürk döneminde izlenen, "akıl ve barış temelinde ülkenin geleceği ve çıkarları açısından ittifaklara girmek" şeklinde formüle edilebilecek olan dış politika ilkesinin ilk örneği olarak da değerlendirmek mümkündür.

Aygün ATTAR

KAYNAKÇA

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara 1984.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara 1982.

GÜRÜM, Kamuran, **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara 1991.

OKYAR, Osman, **Millî Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal**, Ankara 1998.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1963.

SONYEL, Selahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I-II**, Ankara 1973.

SOYSAL, İsmail, **1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktına Ait Gizli Kalmış Bir Belge, Çiçerin'in Mektubu**, Ankara 1984.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, Ankara 1983.

YERASİMOS, Stefanos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri**, İstanbul 2000.

19/08/2022 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sovyet-dostluk-ve-saldirmazlik-antlasmasi/?pdf=3292> adresinden erişilmiştir